

המולך והתופת

בפרשתנו מצוי המוקד לאחד הקרבות הקשים ביותר במלחמה הדתית שהתנהלה בימי הבית הראשון בין אמונת המקרא לבין התרבות האלילית: "וּמִזְרְעָה לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֶּלֶךְ - וְלֹא תַחֲלֹל אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה' (ויקרא יח, כא). המקרא נאבק כאן באחד המוקדים של התרבות האלילית בכלל, והכנענית בפרט, שההשפעה הזרה ואף ההתבוללות איימו להשליט אותו גם על ישראל.

אין ספק שהמילה 'מֶלֶךְ' מהווה מעין עיוות סאטירי של 'מֶלֶךְ', על משקל בִּשְׁת, אחד העיבודים-עיוותיים במאבק המקרא נגד עבודה זרה. אך מי הוא 'מֶלֶךְ' זה? אבן עזרא זיהה אותו כאליל עמון: "וּלְמֶלֶךְ שֶׁקֶץ בָּנִי עֲמוֹן" (מלכים א יא, ז). אך, כפי שכבר העיר הרמב"ן, בפירושו המופלא לפסוק שבפרשתנו, זאת אמת חלקית בלבד. כך למשל, קוראים אנו על אחד העמים שהתיישבו בשומרון אחרי חורבן הממלכה הצפונית (מלכים ב יז, לא): "וַיְהִי כִּשְׁפָרָיוֹם שָׂרְפִים אֶת בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאַדְרָמֶלֶךְ וְעֲנַמְלֶכֶת, אֱלֹהֵי סַפְרָיוֹם". הרמב"ן רואה בסיומי שמות אלילים אלה, 'מֶלֶךְ', רמז למולך לכוודו הוקרבו הילדים.

אכן קיימות עדויות עצובות על השפעת פולחן המולך בסוף ימי הבית הראשון. על המלך אחז נאמר (מלכים ב טז, ד): "וְגַם אֶת בְּנוֹ הָעֶבֶר בָּאֵשׁ כְּתַעֲבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' אֹתָם". כך מסופר גם על מנשה (מלכים ב כא). אך מה היא ה'העברה' למולך? כפי שראינו עבודת 'אֱלֹהֵי סַפְרָיוֹם', הייתה שריפת הילדים ממש. על פי מקורות מאוחרים יותר משחזר הפרשן הקלאסי, ר' דוד קמחי (רד"ק) פולחן זה: "המולך היה חוץ לירושלים והיה עשוי צלם חלול... והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרים נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מלך והתינוק מוציא נפשו" (מל"ב כג, י). דברים אלה היו בסיס לתיאורי המולך ב'סלמבו', הנובלה ההיסטורית של גוסטב פֶּלוֹבֶר על קֶרְתֶּגוֹ, העיר הפניקית בצפון אפריקה. קרתגו המשיכה, כנראה, את מנהגי הצידונים והכנענים בהקרבת ילדים, ושרידים ארכיאולוגיים מאשרים זאת. אלא שהיה קיים גם סוג אחר "ממותן" של העברה. המשנה (סנהדרין ז, ז) והגמרא בעקבותיה, מתארים טקס בו האב היה מוסר את הילדים לכמרים המקדישים אותם למולך. אלו מחזירים את הבן לאב, והוא מעביר אותו מהר באש, מבלי שיישרף. את המנהג הזה הכירו חז"ל ונגדו נלחמו. המלחמה בשריפה ממש, כבר הייתה רחוקה מתודעת חז"ל. אביו ורבא מתארים שתי גרסאות של פולחן זה (סנהדרין סד ע"א וא"י). אביו מתאר שורת לבנים הנתונים בין שתי מדורות, בהם היו חייבים לעבור. רבא לעומת זה מדבר על מעשה "כמשוורתא דפוריא", כקפיצות של הנערים בפורים. על פי תיאורו של רש"י "היתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה". קיימת

עדות חיצונית המאששת את דברי רבא. תיאודורט, בישוף נוצרי סורי במאה החמישית, מתאר את המדורות עליהן היו קופצים ועליהם היו מעבירים את התינוקות. אגב, 'הערוך', מילון התלמודי של ר' נתן בר' יחיאל מרומא (1035-1110), מוסר בערך 'שוור' [קפץ בארמית] שאף הקפיצות הסמליות הללו היו מסתיימות בנפילה לתוך האש. חז"ל ראו בנהגים אלה עבירה על איסור המולך.

קורבנות האדם מצויים בכל היבשות ובתרבויות ושבטים עד אינספור. הדוגמה הבולטת ביותר היא זו של האצטקים שהיו מקריבים אותם לאלילים Huitzilopochtli. האלים נזקקים לדם אנוש, מאכלם החשוב ביותר ומלחמות האצטקים היו מודרכות גם על ידי הרצון להשתמש בשבויים כקורבנות אדם. אולם, יש משהו מיוחד בהקרבת המולך, שיכול היה לכשף נפשות דתיות רבות. זו הנכונות להקריב לא-ל את הדבר היקר ביותר המצוי בידי האדם. אין ספק שתופעה זו היא פיתוי דתי מוזר מאוד. הרגש הדתי מתעצם עד מאוד, ודווקא שם עלול הוא לבוא לידי השחתה, ולהיכבש על ידי היצרים. ניתן להיות מונותיאיסט, אך דמות הא-ל שהאדם נושא אתו, עלולה לעתים להתעוות. בעבודת המולך מושלך על תמונת הא-ל, תמונת הבעל, שאשתו ילדה את תינוקו שלו, והוא מקנא בילדו ש'גונב' ממנו מאהבת אשתו, ומתוך כך, הוא דורש שיקריבו אותו. הרגש הדתי נכבש על ידי היצר האדיפלי. האב מקריב את בנו בשם הא-ל, שמתוך כך מחולל. כפי שכתבתי כאן ברשימה אחרת הסיפור 'עוץ לי גוץ לי' שמר שריד מהשקפה זאת. לאור כל זאת, יכולים אנו להבין את דברי ירמיהו כשהוא מנבא את החורבן (יט ד-ה), "יַעַן אֲשֶׁר עֲזָבְנִי... וַיִּמְלְאוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה דָּם נָקִים, וַיִּבְנוּ אֶת בָּמֹת הַבַּעַל לְשִׁרְף אֶת בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ עֲלֹת לַבַּעַל - אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עֲלָתָה עַל לִבִּי". מבחינה זו ניתן לראות את קורבנות המולך ואת העקדה כשני ניגודים. האדם חושב שמן הראוי להקריב את היקר מכל למען א-להים. אולם, א-להים אינו רוצה זאת. מכאן סיומה של העקדה בה נאמר לאברהם (בראשית כב, יב) "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה". והנביא מיכה ממשיך זאת (ו, ו-ט) ומוכיח את האדם השואל: "בְּמָה אֶקְדָּם ה' אִפְּךָ לֹא-לֹהִי מְרוֹם?... הֲאֵתָּן בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בִטְנֵי חַטָּאת נַפְשֵׁי? והנביא עונה: "הֲגִיד לְךָ אֲדָם מֶה טוֹב וּמֶה ה' דּוֹרֵשׁ מִמֶּךָ - כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצָּנֵעַ לִקְדֹּשׁ אֶת-לִהְיוֹת". יש עבודת א-להים אחרת. לא יינתן בכורך תמורת פשעך, "כֹּל בְּכוֹר בְּנִיךָ תִּפְדֶּה" (שמות לד, כ).

הטרור הפלשתינאי, כטרור בכלל, התחיל כמאבק שלכאורה, למרות האכזריות והתיעוב שבו היה בו הגיון פנימי מסוים, לקרוא את תשומת לבו של העולם, לשנות את המציאות, כשהוא מתבסס על הנחת יסוד של אסימטריה. קרבן הטרור מנוע מלהחזיר טרור נגד טרור, וכלים אחרים חוקיים אין בידי דמוקרטיה. הנחת יסוד זו לא הוכיחה את עצמה באותן המדינות, בדרום אמריקה למשל, שבעקבות הטרור הפכו דיקטטורות והדבירו אותו. ישראל נלחמת בכלים אחרים, ותוכל לטרור אם תהיה נחושה בכך. אולם, עלינו להיות מודעים לכך, שבשנים האחרונות, כשהטרור הפך איסלמי, משמעותו נשתנתה. הוא הפך להיות רצח פולחני.

וכאשר נשלחים ילדים להתאבדות ורצח, נכתב פרק מזוויע נוסף בתולדות המולך. המתאבדים, קורבנות למולך, הופכים גם לרוצחים. יאשיהו המלך נאבק קשה כדי לשרש את המולך הברברי (מל"ב כג, י): "וְטִמָּא אֶת הַתִּפְתָּ אֲשֶׁר בְּגִי בֶן הַנֶּסֶם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ אֶת בְּנוֹ וְאֶת בֵּיתוֹ בָּאֵשׁ לְמִלְחָה". לפנינו תיאור גיאוגרפי של המקומות בירושלים בהם התקיימו טקסי הזוועה. בפסוק זה, שני שמות שהפכו דראון עולם. 'גִּי בֶן הַנֶּסֶם' נקרא כנראה על שם בעל קרקעות. אין אנו יודעים את פירוש המונח 'תִּפְתָּ'. הרד"ק, אותו צטטנו לעיל, מפרש שתי מילים אלו בהקשר לטקס המזוויע: "ואמרו כי נקרא כן [תופת] כי היו מרקדים ומכים בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהם לבו עליו...". לעינינו, נאלמת המיית האב והאם על בנם, ומתוך כך מחולל שם האל המצווה זאת. על כך נאמר בסיום 'אחרי-מות' כי הארץ תקיא את הטמאים, ו"כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה... הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה, וְנִכְרְתוּ הַנִּפְשׁוֹת... מִקֶּרֶב עַמָּם". לא גן עדן מחכה להם. התופת וגִי-בן-הינּוּם שזרעו בארץ החיים, ירדפו אחריהם גם אחרי מותם.